

EUROPEAN ORIENTATION OF POLITICAL IDEAS OF METROPOLITAN HILARION: INFLUENCE ON THE STATE FORMATION OF KYIVSKA RUS ЄВРОПЕЙСЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА: ВПЛИВ НА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Rylypchuk Andrii / Пилипчук А.І.

Master / Magіstr,

Member of Association of Certified Chartered Accountants (ACCA),
certified statutory auditor

член міжнародної асоціації сертифікованих бухгалтерів (ACCA), сертифікований аудитор,
Head of accounting and reporting LLC «OBJECT FIRST UKRAINE»

Kyiv, Ukraine

Начальник відділу обліку і звітності ТОВ «Обджект Ферст Україна»

Kyiv, Ukraine

Анотація: У статті розглядається політична концепція митрополита Іларіона, яка віддзеркалює соціально-політичні орієнтири Київської Русі за часів князя Ярослава Мудрого в XI столітті. Призначення Іларіона на посаду митрополита в 1051 році та його проповідь "Слово про Закон і Благодать" стали переломними моментами в історії Руської держави, закладаючи основи зовнішньої та внутрішньої політики. Основною ідеєю його доктрини є створення єдиної християнської автократичної держави з монолітною духовною і світською владою. Метою дослідження є аналіз політичних та дипломатичних ідей Іларіона, їх впливу на європейську спрямованість Київської Русі, що інтегрувала нові методи управління, запозичені у Візантії та Болгарії. Використовується текст "Слова про Закон і Благодать" як головне джерело, застосовані історико-порівняльні, системно-функціональні та системно-описові методи дослідження. Важливі результати показують, що трактат Іларіона має не лише релігійне, а й політичне значення, обґрунтовуючи рівність всіх християнських держав, запровадження християнства великим князем Володимиром і канонізацію князів Бориса і Гліба. Іларіон стверджує ідею політичної самостійності та незалежності Русі від Візантії. Таким чином, його твори формують базис державно-політичного мислення Київської Русі, інтегруючи її в християнську і, отже, європейську політичну культуру.

The article explores the political concept of Metropolitan Hilarion, reflecting the socio-political orientations of Kyivska Rus during the reign of Prince Yaroslav the Wise in the 11th century. The appointment of Hilarion as Metropolitan in 1051 and his sermon "Word on Law and Grace" represented watershed moments in the history of the Rus state, laying the groundwork for foreign and domestic policies. The main idea of his doctrine is the creation of a united Christian autocratic state with monolithic spiritual and secular power. The aim of the study is to analyze the political and diplomatic ideas of Hilarion, their impact on the European orientation of Kyivska Rus, integrating new management methods borrowed from Byzantium and Bulgaria. The text "Word on Law and Grace" is used as the primary source, and historical-comparative, systemic-functional, and systemic-descriptive methods of research are applied. Important results show that Hilarion's treatise has not only religious but also political significance, justifying the equality of all Christian states, the introduction of Christianity by Grand Prince Vladimir, and the canonization of Princes Boris and Gleb. Hilarion asserts the idea of political autonomy and independence of Kyivska Rus from Byzantium. Thus, his works form the basis of state-political thought of Kyivska Rus, integrating it into the Christian and, therefore, European political culture.

Ключові слова: Київська Русь, князь Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Митрополит Іларіон, християнство, Візантія, права і свободи, закони, політична концепція, середньовічна Європа.

Вступ.

Політична концепція митрополита Іларіона репрезентує політичні орієнтири середньовічної держави князя Ярослава Мудрого XI століття. Саме суспільно-політичні твори Іларіона Київського, який був головним ідеологом і речником великого київського князя, формують уявлення про особливості політичних і дипломатичних ідей того часу. 1051 р. Ярослав Мудрий вперше в історії Київської Русі призначив на посаду митрополита русина Іларіона, який був не греком, а русином за походженням. Проповідь «Слово про Закон і Благодать» стала першою державною декларацією Русі-України, проголосивши новий тип вже християнізованої Руської держави з чітко визначеними зовнішньополітичними та внутрішньополітичними орієнтирами. Визначальною у політичній доктрині Іларіона є ідея єдиної Русі як християнської автократичної за своїм характером держави, в основі діяльності котрої лежить монолітна та єдина духовна і світська влада. Використовуючи та осмислюючи сюжети і теми зі Святого Письма, автор формує чітку суспільно-політичну концепцію.

Метою роботи є проаналізувати особливості політичної концепції середньовічного киеворуського мислителя Іларіона, наголосити на вираженні в ній зовнішньополітичних і внутрішньополітичних ідей, європейській спрямованості, що синтезується з автентичною специфікою.

Матеріали і методи. Основним матеріалом і джерелом для дослідження є текст XI століття “Слово про Закон і Благодать”, який став першою політичною і державною декларацією Київської Русі. Застосовано загальнонауковий, зокрема синтез і узагальнення, метод дослідження. Також застосовано системно-функціональний і системно-описовий методи для загального аналізу специфіки політичного мислення Іларіона. Для характеристики його політичних ідей використано також історико-порівняльний метод.

Результати та обговорення. Суспільно-політичний трактат Іларіона є новаторським для європейського та киеворуського простору, представляючи своєрідну концепцію «монументального історизму», що має виражений міжнародний характер. Зокрема, автор проголошує багатовекторність політики, хоча пріоритетним напрямком бачить саме візантійський напрям співпраці. Важливою політичною ідеєю мислителя бачиться метод тлумачення подій і фактів із точки зору історичної перспективи Києворуської держави, шляхом їх порівняння та проектування на тези Святого Письма та світової, зокрема візантійської, історії. Визначальна політична теза, над якою міркує Іларіон, зводиться до глобального запитання про те, в чому полягає суспільно-політична і релігійно-церковна місія Києворуської держави в політичній історії християнської цивілізації. Остання тлумачиться мислителем саме як своєрідний політичний простір, в якому кожна держава як політичний інститут має власну позицію та покликання.

Також важливе значення для розуміння політичної концепції митрополита Іларіона має усвідомлення і тлумачення ним ідеї свободи волі. Ця категорія розуміється мислителем в широкому ідейному контексті, у процесі протиставлення її античному, тобто язичницькому за своїм характером, культу сильної особистості. Як політичний мислитель Іларіон витворив ідеал вільної

людини, тобто особистості, котра має повну свободу при виборі власного шляху. Вона має право обрати шлях, результатом якого могло бути і спасіння, і падіння. Фактично автор вперше в історії європейської політичної думки ставить питання і проблему вибору особистості. Надалі в політичному мисленні саме право індивіда вибирати та обирати стане основою демократичних і гуманістичних концепцій і рухів. У суспільно-політичній концепції руського митрополита і мислителя Іларіона людина отримує право обирати і вибирати між двома філософсько-політичними категоріями: добром, новим (Благодаттю), праведністю і злом, старим (Законом), гріхом. Особистість, на думку Іларіона, має право обрати шлях, але вона повинна пам'ятати про відповідальність на цьому шляху. Прикладом особистості, котра робить вибір, причому це не просто особистий вибір, а вибір цілком нового політичного вектору шляху і руху держави Русі, є великий київський князь Володимир. Саме він приймає історичне цивілізаційне рішення, запроваджуючи в Київській Русі нову державну релігію - християнство. Це не була просто зміна духовних орієнтирів, натомість вона означала кардинальну трансформацію державного політичного розвитку, її посилену європеїзацію, розширення дипломатичних зв'язків. Важливо відзначити, що Іларіон вперше в історії києворуської політичної думки сформував образ ідеального типу володаря, втіленням якого є історична постать князя Володимира. Від політичної ідеї свободи волі мислитель формує політичну ідею свободи народу і держави. На його думку, морально визначена свобода волі народу, його монолітність і єдність є стимулом до виходу з рабства, тобто старого (втіленням є Закон і стара віра) і руху до нового, прогресивного (втіленням є Істина і нова християнська віра). Якщо в політичній концепції античного мислителя Платона в основу політичного мислення було покладено ідеї розуму, мужності, розсудливості, то Іларіона свою політичну доктрину вибудовує на базі понять Благодаті, свободи волі та праві вибору, совісті. Фактично цим він засвідчив суттєвий крок уперед, прорив у політичній думці середньовічної Європи загалом та Київської Русі зокрема. Як наголошує О. Салтовський, у "Слові про Закон і Благодать" "сформовано основні проблеми, які стануть висхідними для політичної думки княжої доби і будуть так чи інакше інтерпретуватись наступниками цього визначного мислителя" [4, с. 15]

На нашу думку, політична спрямованість "Слова про Закон і Благодать" є чітко вираженою. Фактично реформа церкви і релігії передбачала масштабну реформу державного управління, а відповідно – суттєвих змін у її ідеології. Мислитель формує суто руську модель державності, орієнтуючись на тогочасні європейські зразки, зокрема Візантію та Болгарію (через посередництво останньої було запроваджено християнства та інтегровано нові методи державного управління і політичного мислення). Також важливим завданням митрополита Іларіона було обґрунтувати закономірність канонізації князя Володимира – батька і попередника його сучасного володаря Ярослава Мудрого. Подібна засада була реалізована у Візантійській імперії, коли канонізація імператора Костянтина та його матері Олени як першохрестителів сформували ідею монолітності імперії та чіткої ієрархії внутрішньополітичного життя.

"Слово про Закон і Благодать" Іларіона є текстом проповідницьким і

декларативним, розрахованим на усне виголошення. Це був перший зразок політичної промови, покликаної проголосити й утвердити головні ідеї політики Ярослава Мудрого. Певною мірою автор вступає у приховану конфронтацію з Візантією, ставлячи собі за мету утвердити й обґрунтувати ідею автокефальності києворуської церкви, а отже – ідею повної політичної незалежності Русі від Візантії. Незалежність церкви по суті означала незалежність держави. Звісно, подібна постановка питання певною мірою зачіпала політичні амбіції Візантії, що на той час мала статус світової імперії. Головною ідеєю “Слова про Закон і Благодать” є утвердження рівних прав і свобод для всіх християнських держав, зокрема Русі. Цю тезу Іларіон доводить, пояснюючи й аргументуючи силу руської церкви, її рівні права у світі греко-візантійських церков, що означало рівні права Руської держави як політичного утворення. Іларіон категорично заперечує тези про богообраність юдеїв і греків, а з ними і їхніх держав. Натомість мислитель розвиває ідею про рівність усіх перед Богом, а звідси виводить тезу про рівність прав на власну державу загалом і церкву зокрема. Загалом політична концепція, представлена у “Слові про Закон і Благодать” Іларіона, є така: рівність усіх християнських народів визначає рівність Києворуської держави серед інших держав і народів. “Слово про Закон і Благодать” репрезентує основні засади ідеології Ярослава Мудрого, визначальні тези його державної політики внутрішньої та зовнішньої, міжнародної. У суспільно-політичному ключі Іларіон тлумачить історію Русі та світову. Насамперед він дивиться на неї як на таку, що має універсальний і провіденційний характер. Мислитель осмислює історичні події та факти з метою чіткого усвідомлення політичного місця і ролі Русі у світовому просторі народів і держав. Для цього він тлумачить суспільно-політичні та правові проблеми державного й особистісного буття, свободи народу і людини.

У “Слові про Закон і Благодать” представлено політичний панегірик-похвалу князю Володимирі, покликану звеличити Русь як державу та її хрестителя, що є політичним лідером. Іларіон дає політичну оцінку історичним подіям, описуючи високий політичний авторитет князя. Він звеличується за свою дипломатичну, церковну, культурну і політичну діяльність. Цікавим є міркування Іларіона про те, що великий київський князь Володимир запровадив християнство як офіційну державну релігію Русі не через впливи Візантії чи Болгарії, а керуючись власними внутрішніми переконаннями, усвідомленням істинності нової віри. Насправді цілком зрозуміло, що це був у першу чергу сильний політичний крок, адже руський правитель усвідомлював, що християнізація Русі сприятиме визнанню її рівності з іншими народами і державами, розширенню династичних, економічних, політичних, торговельних, культурних зв'язків із Європою, що на той час уже була християнізованою. Таким чином Володимир позбавив свою державу ярлика “варварської” та визначив чіткий курс на Європу. Для утвердження ідеї рівності Русі та самого Володимира в європейському контексті Іларіон порівнює його політичну та історичну значущість із біблійними й світовими діячами. Так, Володимир – “равноумен” римському імператору і хрестителю Візантії Костянтину Великому. Володимир стоїть в одному ряді з біблійними апостолами Іоаном, Марком,

Фомою, які поширювали християнство серед народів. Іларіон не просто обґрунтовує необхідність канонізації князя Володимира, а ставить питання про формування власного пантеону руських святих, що означало суттєвий крок у напрямку творення політичної незалежності народу і держави. Адже першими канонізованими були саме князі Борис і Гліб, ігумен Феодосій, з іменами яких пов'язані саме політичні події. Порівняння Іларіоном князя Володимира з візантійським імператором Костянтином ставило за мету спростувати візантійські аргументи проти канонізації Володимира, що означало утвердження рівності володаря як представника держави з Костянтином і Візантією.

Висновки.

Новаторським для політичного мислення доби Середньовіччя є виражений патріотичний стиль Іларіона, коли він пише про князя Володимира. Таким чином репрезентується думка про державотворчу місію еліти Русі, як це було в усій тогочасній Європі. Оскільки традиційно, згідно з християнськими канонами, світська влада визнавала власну підпорядкованість владі божественній, Іларіон показує повну інтегрованість її з церковною владою. Саме тому ідеологом і речником Ярослава Мудрого став Іларіон. І його призначення митрополитом мало цілком політичний характер, а не суто духовний чи церковний. Володимир утверджує ідею державного правителя як носія головної державної влади.

У “Слові про Закон і Благодать” Іларіон представив Ярослава Мудрого як гідного продовжувача ідей і справи Володимира. Політичний статус Руської землі репрезентовано Іларіоном у суспільному просторі християнського, тобто європейського, тогочасного світу. Русь бачиться його важливою та невід’ємною частиною. Мислитель розвиває ідею киевоцентризму. Якщо головним духовним центром людства Іларіон називає Єрусалим, то його послідовниками є Константинополь та Київ. Утверджується теза про образ Києва як “другого Єрусалиму”. Ця політична ідея розвивається й обґрунтовується посередництвом образів руських князів. Загалом це політично-публіцистичний твір, що представляє суспільно-політичні настрої того часу, формуючи державні орієнтири Русі та її князів Володимира Великого й Ярослава Мудрого.

Список використаної літератури

1. Дейвіс Н. Європа. Історія. – К.: Основи, 2014. – 1463 с.
2. Іванченко Р. Державницька ідея давньої Русі-України / Раїса Іванченко. – К.: Смолоскип, 2007. – 357 с.
3. Іларіон. Слово про Закон і Благодать // Золоте слово. Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX—XV століть : у 2 кн. / [упор. В. Яременко, О. Сліпушко, передм. В. Яременко. – Кн. 1. – К.: Аконт, 2002. – С. 274-309.
4. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки : [монографія]. – К.: Видавець «ПАРАПАН», 2002. – 391 с.
5. Толочко О. П. Київська Русь / О. П. Толочко, П. П. Толочко. – К.: Альтернативи, 1998. – 352 с.